

Valdžios institucijų suvokimas ir politiniai veiksmai: parama demokratijai ar masinis protestas?

JŪRATĖ IMBRASAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Sociologijos katedra, Donelaičio g. 52-309, Kaunas LT-44244

El. paštas: j.imbrasaite@smf.vdu.lt

Demokratijos stabilumas ir efektyvus funkcionavimas priklauso nuo piliečių noro pripažinti demokratijos taisykles ir jas palaikyti. Piliečiai gali pasirinkti, kaip paveikti politinį procesą, tačiau ne visi dalyvavimo būdai yra lygiaverčiai demokratinės santvarkos konsolidacijos aspektu. Išanalizavus Lietuvos gyventojų apklausos duomenis, nustatytos trys Lietuvos gyventojų grupės (nepasitikintys neaktyvūs, nepasitikintys aktyvūs, santūrūs optimistai), kurios tarpusavyje statistiškai reikšmingai skiriasi profesija, asmeninės ekonominės padėties iki Nepriklausomybės vertinimu, pasitenkinimu gyvenimu, požiūriu į individo galimybes kontroliuoti savo gyvenimą ir procedūrinio teisingumo vertinimais sveikatos sektoriuje.

Raktažodžiai: parama demokratijai, politinis dalyvavimas, politinis efektyvumas, procedūrinis teisingumas

ĮVADAS

Demokratinė santvarka yra pakankamai trapi, jeigu remiasi tik formaliomis demokratijos institucijomis. Demokratijos išlikimas ir efektyvus funkcionavimas priklauso nuo piliečių noro pripažinti demokratijos taisykles ir jas palaikyti. Parama valdžios institucijoms ir piliečių dalyvavimas valstybės valdymo procese yra esminė demokratijos funkcionavimo ir stabilumo užtikrinimo sąlyga. Tarp mokslininkų vyrauja požiūris, kad ilgesnį laiką trunkantis pasitenkinimas veikiančia politine sistema sukuria aukšto lygio bendrąją paramą demokratijai, kuri sąlygoja demokratinį režimą išlikimą krizių metu (Easton 1965, 1975; Inglehart 1988; Norris 2002).

Piliečiai gali pasirinkti, kaip paveikti politinį procesą, tačiau ne visi dalyvavimo būdai yra lygiaverčiai demokratinės santvarkos konsolidacijos aspektu. Konvenciniai dalyvavimo būdai (balsavimas, kontaktavimas, rinkiminė veikla, darbas politinėse partijose ir organizacijose) yra stabilios demokratinės santvarkos prielaida (Parry, Moyser 1992; Rosenstone, Hansen 1993). Tačiau kai kurie autoriai (Inglehart 1988, 1997; Norris 2002) teigia, kad protesto veiksmai yra piliečių saviraiška ir nekelia pavojaus demokratijos stabilumui.

Šio straipsnio tikslas yra išsiaiškinti atskirų Lietuvos piliečių grupių valdžios institucijų vertinimą ir ryšį su piliečių politiniais veiksmais. Straipsnyje yra naudojama plati dalyvavimo politiniuose veiksmuose samprata. Remiantis klasikinėmis politinio dalyvavimo studijomis (Parry, Moyser 1992; Rosenstone, Hansen 1993; Verba, Scholzman, Brady 1995), dalyvavimas politiniuose veiksmuose gali būti suprantamas kaip reguliari ir kasdieninė piliečių veikla (kontaktavimas, darbas partijose, organizacijose, dalyvavimas kampanijose, protesto veiksmai).

PASITIKĖJIMAS VALDŽIOS INSTITUCIJOMIS

Analizuodamas politinės sistemos funkcionavimą D. Eastonas (1965) išskiria „specifinę“ ir „bendrąją“ paramą. Bendroji parama yra nuolatinės emociškai ar moraliai pagrįstos tapatybės forma, tuo tarpu specifinė parama yra instrumentinė, kognityvinė ir siejama su pasitenkinimu, kylančiu iš valdžios institucijų veiklos suvokimo (Easton 1975). Bendroji politinė parama yra susijusi su tuo, koks yra objektas arba ką tas objektas reprezentuoja, o ne tuo, ką jis daro, todėl susidaro palankių požiūrių, arba geros valios, rezervuaras, kuris padeda visuomenės nariams priimti arba toleruoti objekto veiklą, net jeigu objekto veiklai nepritariama (Easton 1975). Anot D. Eastono (1975), parama abstraktiems objektams, tokiems kaip bendruomenė ir režimo principai, yra bendrosios prigimties (ilgalaikė, efektyvi tapatybė), tuo tarpu parama konkreitiems politinės sistemos aspektams, tokiems kaip režimo veikimas, režimo institucijos ir pasitikėjimas politikais, yra konkrečios prigimties (trumpalaikė, instrumentinė, kognityvi). Daugybė demokratinio valdymo metų palengva sukuria efektyvų bendrosios paramos demokratijos principams rezervuarą (Almond, Verba 1963). Trumpalaikiai veiksniai (ekonomikos nuosmukis, nedarbas arba gerovės valstybės veikimas) veikia nebent pasitikėjimą esamais politiniais veikėjais, partijomis arba praktiškai funkcionuojančia demokratine sistema, tačiau šis nepasitenkinimas netrukdo tapatintis su bendruomene ar remti pagrindinius demokratijos principus.

P. Norris (2002) teigia, kad naujose demokratijose nepasitenkinimas valdžios institucijų veikla dėl paplitusios korupcijos, valstybės pareigūnų naudojimosi savo galia ir kitos nuomonės netoleravimo gali būti laikomas „sveika“ reakcija. Kita vertus, W. Mishleris, R. Rose'as (1997) nurodo, kad naujose demokratijose nepakankamas pasitikėjimas valdžios institucijomis pranašauja pilietinės visuomenės deintegraciją, tačiau perdėtas pasitikėjimas kenkia demokratijai, nes skatina politinę apatiją, budrumo ir valdžios institucijų kontrolės sumažėjimą. Naujai demokratijai reikia aktyvių, sveikai skeptiškų valdžios institucijų atžvilgiu piliečių, kurie, esant poreikiui, gali liautis pasitikėti valdžios institucijomis ir imtis valdžios institucijų kontrolės (Mishler, Rose 1997).

M. Kaase'as ir A. Marshas (1979) nurodo, kad nepasitikėjimo ir politinio efektyvumo junginys yra galingas griauamosios veiklos pranašas. Politinis efektyvumas nustatomas pagal poveikį, kurį turi arba gali turėti individualus politinis veiksmas politiniam procesui (Campbell, Converse, Miller, Stokes 1960). Šie autoriai politinį efektyvumą skirsto į vidinį (politinę kompetenciją) ir išorinį (politinį atskaitomumą). Vidinis politinis efektyvumas apima individualų savęs kaip kompetentingo politinio veikėjo įvaizdį, panašiai kaip G. Almond'o ir S. Verbo's (1963) pilietinės arba politinės kompetencijos sąvoka. Išorinis efektyvumas implikuoja politinės sistemos ir valdžios institucijų suvokimą ir įvertinimą kaip atviros ir atsiliepiančios į vidutinių piliečių poreikius.

POLITINIO DALYVAVIMO FORMOS IR JŲ APIBŪDINIMAS

Politinio dalyvavimo tyrinėtojai teigia, kad įvairius piliečių veiksmus, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai nukreipti, kad darytų poveikį politikams, galima sugrupuoti į tam tikras veiksmų grupes, tarpusavyje besiskiriančias savo santykiu su individualais ir sistemine individo sąsaja su valdžios institucijomis (Verba, Nie 1972).

Balsavimas yra dažniausia piliečių veiklos forma. Tai individualus veiksmas, pasižymintis konfliktu su kitomis grupėmis (Verba, Nie, Kim 1978). Balsavimui reikia mažiau pastangų ir žinių negu kreipimuisi į pareigūnus ar darbui bendruomenėje (Uslaner, Brown 2005). Proga balsuoti piliečiui suteikia reguliarūs rinkimai: pačiam piliečiui nereikia sukurti šios progos. Balsavimas gali būti tiek instrumentinis, tiek ir simbolinis veiksmas (Conway 1990).

Kita reguliaraus dalyvavimo forma yra *kontaktavimas*. Kontaktai gali būti susiję su individualia arba platesne socialine problema. Specifiniais kontaktais vadinamas individualus kontaktavimas su valdžios institucijų pareigūnu dėl konkrečios problemos, kuri yra aktuali konkrečiam individui. Kontaktavimas praktiškai nesusijęs su konfliktu tarp socialinių grupių ir nepasižymi kooperacija su kitais individais. Kontaktavimas individualiais klausimais neturi sisteminio ryšio su institucijomis ir socialiniu konfliktu, todėl laikomas skirtingu politinio dalyvavimo tipu ir paradoksaliai gali būti vadinamas „parapiniu dalyvavimu“ (Verba, Nie, Kim 1978: 69).

Darbas politinėje partijoje ir rinkiminė veikla yra reguliari piliečių veikla. Dalyvavimas partijos veikloje yra labai susijęs su dalyvavimu rinkiminėje veikloje. Dalyvavimas partijos veikloje gali turėti ryšį su kitais politiniais veiksmais: kontaktavimu su politikais, pareigūnais, organizacijomis. Rinkiminės veiklos, kaip ir balsavimo, rezultatas yra kolektyvinis. Skirtingai nei balsavime, rinkiminėje veikloje yra būtinas dalyvaujančiųjų bendradarbiavimas. Rinkiminei kampanijai reikia iniciatyvos ir pastangų, todėl ji priklauso nuo socialinių ir ekonominių individo resursų (Verba, Nie, Kim 1978). Rinkiminė veikla skiriasi nuo bendrų bendruomenės gerinimo pastangų: nors politinių susirinkimų lankymas ir skatina lojalumą grupės viduje, tačiau tai labiau panašu į opozicijos juodinimą nei bendradarbiaujančią veiklą (Uslaner, Brown 2005).

Darbas bendruomenėje arba organizacijoje apima du veiklos tipus: 1) individualius piliečių kontaktus su valdžios institucijų pareigūnais, kai kontakto tema yra bendra socialinė problema, ir 2) bendradarbiaujanti arba nepritarianti veikla, siejama su organizacinėmis pastangomis išspręsti konkrečią socialinę problemą. Šios veiklos rezultatas yra socialinis ir naudingas individų grupei. Nors veikla gali būti susijusi su dideliais konfliktais, daugeliu atvejų dalyvavimas organizacijos veikloje nėra labai konfliktiškas. Savanoriška veikla skatina padėti žmonėms, atskleidžia tikėjimą bendru didesnės bendruomenės likimu, kuris įtvirtintas ir kaip bendras tarpasmeninis pasitikėjimas (Uslaner, Brown 2005).

Protesto veiksams priskiriami peticijos pasirašymas, prekių boikotavimas, demonstracijos, streikai, pilietinio nepaklusnumo akcijos. Peticijos pasirašymas iš esmės skiriasi nuo balsavimo. Kelios sekundės, kurios sugaištamos pasirašant peticiją, yra per trumpas laiko tarpas, kad būtų sukurta konkreti bendruomenė ar pasitikėjimą skatinantys ryšiai. Demonstracijos, streikai, pilietinio nepaklusnumo akcijos pasižymi didele konfrontacija su valdžios institucijomis ir yra laikomi nekonvenciniais veiksmais. Protesto akcijoms reikia kooperacijos ir nedidelių individualių resursų. Šias akcijas galima priskirti prie ekspresyvių veiksmų, neneigiant ir instrumentinės šių veiksmų reikšmės (Conway 1991).

VALDŽIOS INSTITUCIJŲ SUVOKIMAS IR POLITINIAI VEIKSMAI

Individo išsimokslinimas, profesija, pajamos, amžius tradiciškai yra svarbūs tiriant paramą demokratijai ir dalyvavimą politiniuose veiksmuose (Conway 1991; Parry, Moyser Day 1992; Rosenstone, Hansen 1993; Verba, Schlozman Brady 1995; Kumlin 2004; Ramonaitė 2006; 2007). Išsimokslinimas, gyvenimo patirtis, socialinis išitraukimas darbo vietoje ir savanoriškose organizacijose skatina politinį dalyvavimą, nes yra siejami su žiniomis, įgūdžiais ir politiškai tinkamais socialiniais tinklais (Hansen, Rosenstone 1993). Skirtingi individualūs resursai ir pasitikėjimas (Verba, Schlozman, Brady 1995; Uslaner, Brown 2005) nevienodai veikia įvairias dalyvavimo formas. Pasitikėjimas turi įtakos savanoriaavimo laikui bendruomenės veikloje, taip pat duodant pinigų labdarai (Uslaner, Brown 2005). Bendras likimas ir bendra tapatybė skatina žmones taisyti tai, ką jie supranta kaip

visuomenės žaizdas (ten pat). Pilietinis išitraukimas priklauso nuo pasitikėjimo, politiniai veiksmai, atvirkščiai, – nuo nepasitikėjimo. Politinis gyvenimas iš esmės yra konfrontacinis, nes politikos tikslas yra nugalėti opoziciją ir laimėti. Politinės ir bendruomeninės veiklos motyvacijos skiriasi. Žmonės dažniau išitraukia į politinį gyvenimą, kai yra supykę ir nepasitikimi politikais ar kitais žmonėmis. Nusiminę žmonės daugiau yra linkę dalyvauti protesto veiksmuose (ten pat).

Nelygybė gali netiesiogiai slopinti dalyvavimą veikdama pasitikėjimą (ten pat). Tiesioginis nelygybės poveikis atsiranda, kai resursų nelygybė verčia žmones, priklausančius žemesnei ekonominei grupei, nedalyvauti tam tikroje veikloje todėl, kad jie turi mažai resursų, arba todėl, kad jų manymu, išitraukti nėra prasmės, nes sistema jiems yra priešiška. Tiesioginis nelygybės poveikis bus didesnis toms sritims, kurioms reikia daug pastangų (ten pat). Netiesioginis nelygybės poveikis yra nukreiptas į pasitikėjimą. Didelė nelygybė mažina optimizmą dėl ateities ir menkina savosios aplinkos kontrolės jausmą (ten pat). Kai nelygybė yra didelė, žmonės mažiau yra linkę tikėti, kad ateitis yra šviesi, ir turės daugiau priežasčių netikėti, kad jie yra savo likimo kalviai (ten pat).

Valdžios institucijų suvokimas ir politiniai veiksmai Lietuvoje: empiriniai rezultatai.

Straipsnyje analizuojami tyrimo „Valdžios institucijų suvokimas ir politiniai veiksmai Lietuvoje 2010 m.: parama demokratijai ar masinis protestas?“, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. SIN-12/2010), duomenys. Reprezentatyvią visų Lietuvos gyventojų apklausą 2010 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 14 d. atliko Socialinių tyrimų centras. Respondentai buvo atrinkti tyrimui daugiapakopės atsitiktinės atrankos būdu. Iš viso apklausoje dalyvavo 1 046 respondentai nuo 18 metų ir vyresni.

Siekiant atlikti *Two Step* klasterinę analizę, pagal pasitikėjimą politinėmis institucijomis (Prezidentu, Seimu, Vyriausybe, politinėmis partijomis, savo miesto (rajono) savivaldybėmis), dabartinės Lietuvos politinės sistemos, Lietuvos politinės sistemos po penkerių metų vertinimą, Lietuvos ekonomikos, Lietuvos ekonomikos po penkerių metų vertinimą, išorinį ir vidinį efektyvumą, galėjimą dirbti politinėje partijoje, vietinėje iniciatyvinėje grupėje, profsąjungoje, kitoje organizacijoje, pasirašyti peticiją, dalyvauti boikote, legalioje demonstracijoje, nesankcionuotame mitinge, dalyvauti kelių blokadoje, užimant valdžios institucijas, t. y. požiūrį į valdžios institucijas, politinę sistemą bei savo vaidmenį joje (11 kintamųjų) ir ketinimus dalyvauti politiniuose veiksmuose (9 kintamieji), respondentai buvo sugrupuoti į tris grupes: nepasitikintys neaktyvūs (46,1 %), nepasitikintys aktyvūs (33,2 %) ir santūrūs optimistai (20,7 %).

1 lentelė. Piliečių pasitikėjimas politinėmis institucijomis

Pasitikėjimas institucijomis	Nepasitikintys neaktyvūs	Nepasitikintys aktyvūs	Santūrūs optimistai	Bendras vidurkis (N)	F
Prezidentu	6,0	6,7	6,7	6,7 (626)	29,0***
Vyriausybe	1,7	2,2	5,4	2,6 (626)	150,5***
Seimu	1,1	1,4	4,0	1,8 (626)	166,0***
Politinėmis partijomis	1,3	1,8	4,3	2,1 (626)	156,2***
Savo miesto / rajono savivaldybe	2,9	3,2	5,4	3,5 (626)	53,0***
Pasitikėjimas žmonėmis (0 – reikia būti atsargiems, 10 – galima pasitikėti)	2,8	3,2	3,8	3,1 (626)	7,2**

df = 2; *** p = 0.000; **p < 0,01; * p < 0,05.

Pirmos lentelės duomenys atskleidžia, kad santūrus optimistai labiausiai pasitiki politinėmis institucijomis, o nepasitikintys neaktyvūs respondentai – mažiausiai. Visos trys piliečių grupės labiausiai pasitiki Prezidentu ir mažiausiai – Seimu. Santūrus optimistai skiriasi nuo nepasitikinčių neaktyvių ir aktyvių gerokai didesniu pasitikėjimu Vyriausybe, politinėmis partijomis ir savo miesto / rajono savivaldybe.

Antroje lentelėje pateikti rezultatai atskleidžia, kad santūrus optimistai dabartinę ir ateities šalies politinę sistemą ir ekonomiką vertina aukščiau, lyginant su nepasitikinčiais neaktyviais ir nepasitikinčiais aktyviais piliečiais. Nepasitikinčių neaktyvių piliečių šių vertinimų vidurkiai yra žemiausi, lyginant su santūriais optimistais ir nepasitikinčiais aktyviais piliečiais. Santūrus optimistai šalies politinę sistemą ir ekonomiką ateityje vertina teigiamai, kitos grupės – neigiamai.

Kaip matome iš 3-ioje lentelėje pateiktų duomenų, santūriems optimistams būdingas aukščiausias išorinio ir vidinio efektyvumo lygis, tačiau ir šioje grupėje vidinio ir išorinio

2 lentelė. Piliečių šalies politinės sistemos ir ekonomikos vertinimas

	Nepasitikintys neaktyvūs	Nepasitikintys aktyvūs	Santūrus optimistai	Bendras vidurkis (N)	F
Kaip Jūs įvertintumėte mūsų šalies ekonomiką?	1,2	2,4	4,6	2,6 (626)	117,1***
Kaip Jūs įvertintumėte mūsų šalies ekonomiką po 5 metų?	3,3	3,9	6,1	4,1 (626)	115,6***
Kaip Jūs įvertintumėte mūsų šalies valdymo sistemą?	2,0	2,4	5,1	2,8 (626)	115,9***
Kaip, Jūsų manymu, bus vertinama mūsų šalies valdymo sistema po 5 metų?	3,0	3,5	6,4	3,9 (626)	91,2***

df = 2; *** p = 0.000; ** p < 0,01; * p < 0,05.

3 lentelė. Vidinio ir išorinio efektyvumo pasiskirstymas tarp piliečių tipų

	Nepasitikintys neaktyvūs	Nepasitikintys aktyvūs	Santūrus optimistai	Bendras vidurkis (N)	F
Kiek galimybių turi paprasti žmonės, norintys išsakyti politikams savo požiūrį įvairiais klausimais?	1,9	2,4	4,6	2,6 (626)	56,3**
Kiek galimybių surasti teisybę turi asmuo, su kuriuo valdžios institucijos pasielgė neteisingai?	1,2	1,6	3,2	1,8 (626)	56,0**
Kiek politikai teikia reikšmės paprastų žmonių nuomonei?	1,2	1,8	3,7	1,9(626)	87,1***
Kokios Jūsų galimybės, lyginant su kitais žmonėmis, surasti tiesą, jeigu su Jumis valdžios institucijos neteisingai pasielgė?	2,6	3,7	4,3	3,3 (626)	31,7***
Kokios Jūsų galimybės, lyginant su kitais žmonėmis, suprasti, kas vyksta politikoje?	3,5	4,6	5,1	4,2 (626)	24,4***
Kiek Jūs turite žinių, reikalingų politiniams sprendimams, lyginant su kitais?	2,8	4,0	4,2	3,5 (626)	27,5***

efektyvumo vidurkiai yra neigiami, t. y. mažesni už 5,5. Žemiausias vidinis ir išorinis efektyvumas nustatytas nepasitikintiems ir neaktyviems piliečiams.

Apibendrinami 4-oje lentelėje pateiktus duomenis, galime teigti, kad *santūrus optimistai* daugiausia dalyvauja konvenciniuose individualiuose, mažai resursų reikalaujančiuose veiksmuose (balsavimas, 2 % gyventojų pajamų mokesčio organizacijai sumokėjimas, peticijos pasirašymas) ir kolektyviniuose veiksmuose (darbas organizacijoje), pasižyminčiuose žemu konflikto lygiu. Santūrus optimistai daugiausia dalyvautų konvenciniuose individualiuose (peticijos pasirašymas) ir kolektyviniuose veiksmuose (darbas vietinėje iniciatyvinėje grupėje, darbas organizacijoje), bet mažiausiai dalyvautų protesto veiksmuose, ypač blokuojant kelius ir užimant valdžios institucijas.

Nepasitikintys aktyvūs piliečiai mažiau dalyvauja kai kuriuose konvenciniuose veiksmuose (kreipimasis į organizaciją, darbas organizacijoje, peticijos pasirašymas, 2 % gyventojų pajamų mokesčio organizacijai sumokėjimas), tačiau daugiau – konvenciniuose individualiuose ir kolektyviniuose konfliktiniuose veiksmuose (kreipimasis į politiką, kreipimasis į Vyriausybės institucijų pareigūną, kreipimasis į savivaldybės pareigūną, darbas politinėje partijoje, darbas vietinėje iniciatyvinėje grupėje, dalyvavimas kampanijoje), taip pat nekonvenciniuose veiksmuose (dalyvavimas streike, demonstracijoje, pilietinio protesto akcijoje), lyginant su santūriais optimistais. Didžiausia dalis nepasitikinčių aktyvių piliečių nurodė, kad galėtų dalyvauti konfrontuojančiuose su valdžios institucijomis veiksmuose (blokuojant kelius – 72,0 %, užimant valdžios institucijas – 80,8 %).

Nepasitikintys neaktyvūs piliečiai mažiausiai dalyvauja konvenciniuose ir nekonvenciniuose veiksmuose, lyginant su santūriais optimistais ir nepasitikinčiais aktyviais. Nepasitikintys neaktyvūs daugiausia dalyvauja konvenciniuose individualiuose, mažai resursų reikalaujančiuose veiksmuose (balsavimas, pinigų aukojimas), galėtų dalyvauti protesto veiksmuose (pasirašyti peticiją, boikotuoti produktus, dalyvauti kelių blokadoje, nesankcionuotame mitinge), tačiau neketina dalyvauti užimant valdžios institucijas.

Penktoje lentelėje pateiktas daugianominalinės logistinės regresijos modelis, sudarytas iš 5 socialinių-demografinių kintamųjų (amžiaus, išsimokslinimo, užsiėmimo, pajamų, sektoriaus) ir 7 požiūrio kintamųjų (tarpasmeninio pasitikėjimo, komunistinės sistemos vertinimo, asmeninės ekonominės padėties iki Nepriklausomybės vertinimo, pasitenkinimo gyvenimu, požiūrio į individo galimybes kontroliuoti savo gyvenimą, požiūrio į slaugių ir gydytojų nevienodą elgesį su pacientais, požiūrio į savivaldos darbuotojų nevienodą elgesį su žmonėmis).

Nepasitikintys neaktyvūs respondentai statistiškai reikšmingai skiriasi nuo santūrių optimistų savo ekonominės padėties iki Nepriklausomybės vertinimais. Respondentai, kurie savo ekonominę padėtį iki Nepriklausomybės, lyginant su dabartine, vertina blogiau ($B = .23$; $p < 0,01$), turi 1,25 karto daugiau galimybių patekti į nepasitikinčių neaktyvių grupę už respondentus, kurie savo ekonominę padėtį iki Nepriklausomybės vertina geriau.

Nepasitikintys aktyvūs statistiškai reikšmingai skiriasi nuo santūrių optimistų profesine padėtimi, asmeninės ekonominės padėties iki Nepriklausomybės vertinimais, pasitenkinimu gyvenimu, nuostata į individo galimybes kontroliuoti savo gyvenimą, nuostata į slaugių ir gydytojų nevienodą elgesį su žmonėmis. Bedarbiai ($B = 1,69$; $p < 0,01$) ir patys sau darbdaviai ($B = 2,26$; $p < 0,01$) atitinkamai turi 5,42 ir 9,55 karto daugiau galimybių patekti į nepasitikinčių aktyvių grupę negu tarnautojai. Respondentai, kurie savo ekonominę padėtį iki Nepriklausomybės, lyginant su dabartine, vertina blogiau ($B = .24$; $p < 0,01$), turi 1,27 karto daugiau galimybių patekti į nepasitikinčių aktyvių grupę už respondentus, geriau vertinančius savo

4 lentelė. Galėjimo dalyvauti ir dalyvavimo politiniuose veiksmuose skirtumai tarp piliečių tipų

Politiniai veiksmai	Dalyvautų					Dalyvavo				
	I	II	III	Iš viso % (N)	Cramer's V	I	II	III	Iš viso % (N)	Cramer's V
Kreipimasis į politiką						3,1	10,7	3,8	100 (625)	0,15**
Kreipimasis į Vyriausybės institucijų pareigūną						5,5	12,3	9,2	100 (622)	0,11*
Kreipimasis į savivaldybės pareigūną						14,5	29,8	21,5	100 (624)	0,16***
Kreipimasis į kokią nors organizaciją ar asociaciją						6,9	13,2	16,9	100 (625)	0,13*
Dalyvavimas politinės partijos veikloje	5,4	74,1	20,4	100 (625)	0,52***	1,7	6,8	3,8	100 (624)	0,12*
Dalyvavimas iniciatyvinėje grupėje	13,8	60,9	25,3	100 (626)	0,66***	2,4	9,3	6,2	100 (625)	0,13*
Darbas profsąjungose	7,7	72,5	19,8	100 (626)	0,58***					
Dalyvavimas kitų organizacijų veikloje	7,8	66,0	26,1	100 (624)	0,71***	4,5	18,3	20,0	100 (621)	0,22***
Kokios nors kampanijos plakatų nešiojimas / platinimas						1,7	8,3	5,3	100 (626)	0,14*
Peticijos pasirašymas (internete ar kitur)	20,0	54,0	26,0	100 (625)	0,61***	8,3	27,5	30,8	100 (623)	0,26***
Dalyvavimas demonstracijoje	14,4	71,2	14,0	100 (627)	0,51***	2,4	10,8	6,2	100 (623)	0,16**
Dalyvavimas streiko akcijoje						0,7	6,4	1,5	100 (624)	0,16***
Kokių nors produktų boikotas	17,6	63,5	18,9	100 (625)	0,55***	2,1	12,3	6,9	100 (625)	0,18***
2 % gyventojų pajamų mokesčio sumokėjimas konkrečiai organizacijai						22,4	36,1	45,7	100 (617)	0,20***
Pinigų aukojimas						55,9	75,7	70,0	100 (622)	0,19***
Dalyvavimas pilietinio protesto akcijoje						1,4	6,3	1,5	100 (626)	0,13*
Dalyvavimas nesankcionuotame mitinge	14,4	71,2	14,4	100 (626)	0,42***					
Dalyvavimas kelių blokadose	16,1	72,0	11,9	100 (626)	0,40***					
Dalyvavimas užimant valdžios institucijas	8,2	80,8	11,0	100 (626)	0,37***					
Balsavimas						73,1	85,4	87,8	100 (627)	0,17***

Pastaba: I – nepasitikintys neaktyvūs; II – nepasitikintys aktyvūs; III – santūrūs optimistai.

5 lentelė. Daugianominalinės logistinės regresijos modelis

	B	Standartinė paklaida	Wald	Exp (B)
Nepasitikintys neaktyvūs				
Konstanta	-.30	.93	.10	
Namų šeimininkė	2,20	1,15	3,00	7,32
Pensininkas	.88	.47	3,56	2,41
Studentas	.54	1,52	.13	1,72
Bedarbis	.77	.86	.79	2,15
Darbininkas	.24	.51	.23	1,27
Pats sau darbdavys	.1,38	1,01	1,85	3,97
Tarnautojas, aptarnaujančio personalo darbuotojas	0			
Gyvenime viskas priklauso nuo manęs	.12	.09	.03	1,02
Pasitenkinimas savo gyvenimu	-.21	.10	4,91	0,81
Gydytojai ir slaugės kai kuriems žmonėms teikia privilegijų	-.06	.07	.71	.95
Savo ekonominės padėties iki Nepriklausomybės, lyginant su dabartine ekonomine padėtimi, vertinimas	.23*	.09	6,10	1,25
Nepasitikintys aktyvūs				
Konstanta	.73	.90	.65	
Namų šeimininkė	.74	1,30	.33	2,10
Pensininkas	.50	.49	1,04	1,64
Studentas	1,95	1,28	2,35	7,06
Bedarbis	1,69*	.81	4,31	5,42
Darbininkas	-.02	.51	.01	.98
Pats sau darbdavys	2,26*	.97	5,42	9,55
Tarnautojas, aptarnaujančio personalo darbuotojas	0			
Gyvenime viskas priklauso nuo manęs	-.20*	.09	5,35	.82
Pasitenkinimas savo gyvenimu	-.06	.10	.34	.95
Gydytojai ir slaugės kai kuriems žmonėms teikia privilegijų	-.25**	.07	11,78	.78
Savo ekonominės padėties iki Nepriklausomybės, lyginant su dabartine ekonomine padėtimi, vertinimas	.24**	.09	6,69	1,27

Pastaba: N = 471; df = 1; *** p = 0.000; ** p < 0,01; * p < 0,05; Nagelkerke = 0,279.

ekonominę padėtį iki Nepriklausomybės, lyginant su dabartine ekonomine padėtimi. Respondentai, kurie mažiau linkę manyti, kad gyvenime viskas nuo jų priklauso (B = -.20; p < 0,05), turi 0,82 karto daugiau galimybių patekti į nepasitikinčių aktyvių grupę negu respondentai, kurie geriau vertina galimybę kontroliuoti savo gyvenimą. Respondentai, kurie labiau linkę manyti, kad slaugės ir gydytojai kai kuriems žmonėms teikia privilegijų (B = -.25; p < 0,01), turi 0,78 karto daugiau galimybių patekti į nepasitikinčių aktyvių grupę negu respondentai, manantys, kad slaugės ir gydytojai visus žmones aptarnauja vienodai.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai ir ekonominiai kintamieji, išskyrus profesiją, neturi arba turi mažesnę poveikį piliečiui negu konkrečios nuostatos. Ekonominės padėties iki Nepriklausomybės, lyginant su dabartine ekonomine padėtimi, vertinimai žymi takoskyrą tarp santūrių optimistų ir nepasitikinčių aktyvių bei nepasitikinčių neaktyvių piliečių.

Tyrimo rezultatai patvirtino E. Uslanerio ir M. Browno (2005) teiginį, kad pasitikėjimas daro skirtingą poveikį dalyvavimui įvairiuose politiniuose veiksmuose. Santūrius optimistai

labiausiai pasitiki valdžios institucijomis, teigiamai vertina šalies politinę sistemą ir ekonomiką ateityje, dalyvauja konvenciniuose individualiuose ir kolektyviniuose veiksmuose, kurie pasižymi siekiu pagerinti bendruomenės gerovę ir iš dalies žemu konflikto lygiu. Be to, santūrus optimistai nurodo, kad dalyvautų konvenciniuose kolektyviniuose veiksmuose, tačiau nėra linkę dalyvauti protesto (taip pat ir smurtiniuose) veiksmuose.

Nepasitikintys aktyvūs piliečiai mažiau dalyvauja konvenciniuose veiksmuose, susijusiuose su bendruomenės pagerinimu, ir daugiau dalyvauja tuose konvenciniuose veiksmuose, kuriems būdingas aukštesnis konflikto lygis (darbas partijoje, vietinėje iniciatyvinėje grupėje), taip pat protesto veiksmuose, lyginant su santūriais optimistais. Daugiausia nepasitikinčių aktyvių piliečių, lyginant su santūriais optimistais ir nepasitikinčiais neaktyviais, nurodė, kad galėtų dalyvauti konvenciniuose ir nekonvenciniuose veiksmuose, tarp jų ir smurtiniuose.

Nepasitikintys aktyvūs respondentai išsiskiria neigiamais savo dabartinės ekonominės padėties vertinimais ir nuostata, kad gyvenime mažai kas priklauso nuo paties individo ir kad slaugės bei gydytojai kai kuriems žmonėms teikia privilegijų, t. y. sveikatos sektoriuje stinga procedūrinio teisingumo.

Remiantis E. Uslaneriu ir M. Brownu (2005), galima daryti prielaidą, kad staigus ekonominės nelygybės išaugimas, procedūrinio teisingumo trūkumas viešajame sektoriuje turi įtakos dalies piliečių nepasitikėjimui valdžios institucijomis, neigiamam šalies politinės sistemos vertinimui ir ketinimams dalyvauti protesto veiksmuose. Be to, neigiamam šalies politinės sistemos vertinimui ir ketinimams dalyvauti protesto veiksmuose turi įtakos buvimas bedarbiu ir pačiu sau darbdaviu. Taigi galima teigti, kad nepasitikintys aktyvūs piliečiai yra labiausiai įpykę ir labiausiai įsitraukę į politinį gyvenimą.

Nepasitikintys neaktyvūs piliečiai mažiausiai dalyvauja konvenciniuose ir nekonvenciniuose veiksmuose, daugiausia linkę dalyvauti individualiuose veiksmuose, galėtų dalyvauti protesto veiksmuose, tačiau nelabai yra linkę dalyvauti užimant valdžios institucijas. Nepasitikintys neaktyvūs piliečiai yra labiausiai nusišalinę nuo politinio gyvenimo.

Apklauso duomenų analizė atskleidžia, kad visi piliečių tipai Lietuvos politinę sistemą ir valdžios institucijas vertina kaip uždara ir neatsiliepiantį į eilinių piliečių poreikius. Visi piliečių tipai daugiau ar mažiau mano, kad jis ar ji negali sukelti politinės ir socialinės kaitos, kuri pagerintų esamą padėtį Lietuvoje. M. Kaase'as ir A. Marshas (1979) teigia, kad nepasitikėjimo ir politinio efektyvumo junginys yra pavojingas, tačiau Lietuvoje 79,3 % gyventojų nepasitiki valdžios institucijomis ir neįaučia politinio efektyvumo. Galima daryti prielaidą, kad žemas efektyvumo lygis stabdo dalyvavimą protesto veiksmuose.

IŠVADOS

Pagal paramą valdžios institucijoms ir dalyvavimą politiniuose veiksmuose Lietuvos gyventojus galima suskirstyti į tris tipus: santūrus optimistai, nepasitikintys aktyvūs ir nepasitikintys neaktyvūs. Santūrus optimistai yra gana skeptiški valdžios institucijų atžvilgiu, tačiau teigiamai vertina šalies politinę sistemą ir ekonomiką ateityje, dalyvauja konvenciniuose individualiuose ir kolektyviniuose veiksmuose, pasižyminčiuose siekiu pagerinti bendruomenės gerovę ir iš dalies žemu konflikto lygiu. Santūrus optimistai galėtų dalyvauti konvenciniuose kolektyviniuose veiksmuose, tačiau mažai dalyvautų protesto veiksmuose.

Lyginant su santūriais optimistais, nepasitikintys aktyvūs piliečiai mažiau dalyvauja konvenciniuose veiksmuose, susijusiuose su bendruomenės gerinimu, o daugiau – konvenciniuose veiksmuose, kuriems būdingas aukštesnis konflikto lygis. Nepasitikintys aktyvūs galėtų

dalyvauti konvenciniuose ir nekonvenciniuose veiksmuose, tarp jų ir smurtiniuose. Ekonominės nelygybės augimas, procedūrinio teisingumo trūkumas viešajame sektoriuje turi įtakos šios grupės piliečių nepasitikėjimui valdžios institucijomis, neigiamam šalies politinės sistemos vertinimui ir ketinimams dalyvauti protesto veiksmuose. Buvimas bedarbiu ir pačiu sau darbdaviu turi įtakos neigiamam šalies politinės sistemos vertinimui ir ketinimams dalyvauti protesto veiksmuose. Galima teigti, kad nepasitikintys aktyvūs piliečiai yra labiausiai įpykę ir įsitraukę į politinį gyvenimą, pasižymi didžiausiu konfrontacijos su valdžios institucijomis potencialu.

Nepasitikintys neaktyvūs piliečiai mažiausiai dalyvauja konvenciniuose ir nekonvenciniuose veiksmuose, galėtų dalyvauti protesto veiksmuose, tačiau nelabai yra linkę dalyvauti užimant valdžios institucijas. Nepasitikintys neaktyvūs yra labiausiai nuo politinio gyvenimo nusišalinusi piliečių grupė.

Gauta 2011 02 20
Priimta 2011 03 21

Literatūra

1. Almond, G. A.; Verba, S. 1963. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
2. Campbell, A.; Converse, P. E.; Miller, W. E.; Stokes, D. E. 1960. *The American Voter*. New York, NY.: John Wiley & Sons.
3. Conway, M. 1991. *Political Participation in the United States*. Washington, D. C.: Congressional Quarterly Press.
4. Easton, D. 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
5. Easton, D. 1975. "A re-assessment of the concept of political support", *British Journal of Political Science* 5: 435–457.
6. Inglehart, R. 1988. "The renaissance of political culture", *American Political Science Review* 82(4): 1203–1230.
7. Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
8. Kaase, M.; Marsh, A. 1979. "Political action. A Theoretical perspective", in *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*, eds. S. H. Barnes, M. Kaase, K. L. Allerbeck, B. G. Farah, F. Heunks, R. Inglehart, M. K. Jennings, H. D. Klingemann, A. Marsh, L. Rosenmayr. Beverly Hills, London: SAGE Publications, 27–56.
9. Kumlin, S. 2004. *The Personal and the Political: How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. New York: Palgrave Macmillan.
10. Mishler, W.; Rose, R. 1997. Trust, distrust and skepticism: popular evaluations of civil and political institutions in post-communist societies, *The Journal of Politics* 59(2): 418–451.
11. Norris, P. 2002. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Parry, G.; Moysier, G.; Day, N. 1992. *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Ramonaitė, A. 2007. *Posovietinės Lietuvos politikos anatomija*. Vilnius: Versus aureus.
14. Ramonaitė, A. 2005. Gerovė ir parama demokratijai Lietuvoje, *Politologija* 2(38): 69–90.
15. Rosenstone, S. J.; Hansen, J. M. 1993. *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York, NY.: MacMillan.
16. Uslander, E. M.; Brown, M. 2005. Inequality, trust and civic engagement, *American Politics Research* 33(6): 868–894.
17. Verba, S.; Nie, N. H. 1972. *Participation in America. Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper & Row, Publishers.
18. Verba, S.; Nie, N. H.; Kim, J.-O. 1978. *Participation and Political Equality*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
19. Verba, S.; Schlozman, K. L.; Brady, H. E. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.

JŪRATĖ IMBRASAITĖ

Perceptions of the government and political actions: support of democracy or mass protest?

Summary

The stability of democracy and its effective performance depend on citizens' will to recognize and accept rules. Citizens are free to choose a number of ways to influence the political process. However, not all modes of political participation are of equal value with respect to the consolidation of a newly established democratic system. Based on the survey conducted in Lithuania in 2010, the article draws the conclusion that the identified groups (moderate optimistic, non-trusting active, non-trusting passive) are different in profession, evaluations of personal economic situation before the Independence, satisfaction with life, attitudes towards individual abilities to control one's private life and procedural justice in the health sector.

Key words: support to democracy, political participation, political efficacy, procedural justice